

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

วัยเก่าเล่าเรื่อง@ฝั่งธนฯ

สมบัติ สมศรีพลอย¹

Sombat Somsriploy

Rojanawipat, W. (2021). *Old age tells tales@Thonburi*. Office of Art and Culture Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

หนังสือ วิจิตรวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ “วัยเก่าเล่าเรื่อง@ฝั่งธนฯ” งานเขียนของ วราห์ โรจนวิภาต จัดพิมพ์โดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา หนังสือเล่มนี้ทรงคุณค่าในฐานะ ปฐมมุขปาฐะที่แปรรูปมาเป็นงานเขียนของคุณลุงวราห์ (วัยเก่า) ผู้เป็นรัตติกาลทรงจำวันคืนและเรื่องราวประวัติศาสตร์พื้นที่และบุคคลย่านฝั่งธนบุรี อันเป็นรกรากฐานถิ่นบ้านเกิดของท่าน โดยได้คัดสรรบทความที่เคยตีพิมพ์

¹นาวาอากาศโท ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา E-mail: sombatsomsriploy@gmail.com

ในหนังสือ ที่ทัศนวัฒนธรรม ของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา กัวารสารเมืองโบราณ ทั้งนี้ได้ปรับปรุงข้อมูลและเพิ่มเติมพร้อมภาพถ่ายสีและขาวดำของสถานที่และบุคคลประกอบเนื้อหาตลอดเล่ม ตลอดจนแผนที่คลองบางหลวง เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพอดีตอันรุ่งเรืองของฝั่งธนบุรี บทความในหนังสือประกอบด้วย 12 บทความประกอบด้วย

เรื่องแรก **ย้ารอยอดีตคลองบางหลวง** เป็นการฟื้นความทรงจำถึงบ้านเรือนสองฝั่งคลองของคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ เริ่มต้นตั้งแต่ปากคลองตรงป้อมวิชัยประสิทธิ์จนถึงคลองด่าน เป็นการเล่าเรื่องเสริมต่อเรื่องราวจาก “เด็กคลองบางหลวง” ของ ชุนวิจิตรมาตรา แบ่งเรื่องเล่าออกเป็นคลองบางหลวงฝั่งซ้ายและฝั่งขวา กล่าวถึงสถานที่ตั้งบ้านของขุนนางข้าราชการที่ปลูกสร้างอยู่ริมฝั่งคลอง พรรณนารูปทรง อาณาบริเวณของบ้าน และกล่าวถึงประวัติเจ้าของบ้านไว้ได้อย่างละเอียด ดังตัวอย่าง

บ้านหลวงฤทธิณรงค์รอน (แจ็ก แสงมณี) เชิงสะพาน
เนาจำเนียรทางฝั่งซ้ายของคลองบางหลวงว่า เป็นตึกขนาดกลาง
อาณาบริเวณบ้านกว้างขวาง มีต้นไม้ยืนต้นมากมาย สนามในบ้าน
คลาคล่ำไปด้วยโองอ่างกระถางลายครามเต็มไปหมด...
และมีโป๊ะลอยอยู่ในน้ำ ภรรยาเจ้าของบ้านใช้เป็นที่พักผ่อน
ตอนเช้า...ชาวบ้านมีคำถามถามกันเล่น ๆ ว่าในคลองบางหลวงนี้
ใครรวยที่สุด ทุกคนจะเห็นพ้องต้องกันหมดว่าหลวงฤทธิณรงค์รอน
รวยที่สุด... หลวงฤทธิณรงค์รอนไม่มีบุตร คงมีแต่ลูกบุญธรรม
คนหนึ่ง...ทราบภายหลังว่าบ้านพร้อมที่ดิน หลวงฤทธิณรงค์รอน
ยกให้แก่กระทรวงศึกษาธิการเพื่อทำสถานศึกษา ต่อมาเป็น
โรงเรียนฤทธิณรงค์รอน....

ผู้เขียนเล่าเรื่องราวของบ้านขุนนางตลอดสองฝั่งคลองบางหลวงไว้อย่างละเอียดในลักษณะเชิงประวัติที่ผ่านมุมมองและสายตาของท่านตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้เห็นภาพชีวิตอันมีสีสันของผู้คนสองฝั่งคลอง แต่ในปัจจุบันอดีตชีวิตชาวคลองบางหลวงอันรุ่งโรจน์ได้พลัดพรายไปกับสายน้ำแห่งกาลเวลาดังคำของผู้เขียนผู้เขียนที่ตระหนักในสังขารที่ว่า

สภาพบ้านเรือนริมฝั่งคลองส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางพอมีกินมีใช้ คนมีฐานะดีมีไม่มาก การค้าส่วนใหญ่อยู่ในมือคนจีนคนไทยทำเรือกสวน ค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ สภาพบ้านเรือนเปลี่ยนแปลงไปเป็นส่วนใหญ่ บ้านเรือนเก่า ๆ ที่เคยมีถูกรื้อถอนไปแล้วสร้างใหม่ ที่ดินบางแห่งเปลี่ยนสภาพและกลายเป็นตึกรามบ้านช่องที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็คือวัด อยู่ที่ไหนก็คงอยู่ที่นั่น โบสถ์วิหารถ้าไม่ผุพังทรุดโทรมไปตามเวลาบางแห่งก็สร้างใหม่ทั้งหมด

วังเจ้าตุ้ม เป็นเรื่องที่สอง คลองบางหลวงนอกจากเป็นที่ตั้งบ้านขุนนางพ่อค้า และประชาชนทั่วไปแล้ว ยังมีวังของเจ้านาย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนิทวงศ์พัฒนเดช หรือ หม่อมเจ้าตุ้ม สนิทวงศ์ ด้านหลังวังติดกับวัดประดิษฐารามหรือวัดมอญ ผู้เขียนเกิดในบ้านปลายพระชนม์ชีพของท่านไม่เคยเห็นท่านแต่สามารถพรรณนาถึงรายละเอียดของวังทั้งภายในภายนอกได้เป็นอย่างดีเนื่องจากเคยตามแม่เข้าไปซื้อชิ้นผ้าไหมที่หม่อมของท่านนำมาขาย หลังจากหม่อมเจ้าตุ้มสิ้น หม่อมที่ได้รับมรดกเป็นเจ้าของวังก็ได้แต่งงานใหม่ ด้วยภาวะผิดเคืองจึงทำให้ทั้งวังและที่ดินก็ถูกขายเปลี่ยนมือไป เรื่องที่สาม **บ้านวิเศษนิยม** เจ้าของบ้าน คือ หลวงแจ่มวิชาสอน (แจ่ม นิยมเหตุ) เป็นครูโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา บ้านทาสีเขียวवलสวยที่สุดในคลองบางหลวง ปลูกติดอยู่กับวัดสังข์กระจาย บ้านนี้ผลิต “ยาสีฟันวิเศษนิยม” ขายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน มีชื่อเสียงโด่งดังยอดนิยมติดตลาดในอดีต ตอนหลังบ้านวิเศษนิยมกับที่ดินก็ได้บริจาคให้แก่ราชการ

ที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่ เป็นเรื่องที่สี่ เป็นสถานที่ราชการ ตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางไส้ไก่ที่บรรจบกับคลองบางหลวง ความโดดเด่นของอาคารสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมปัตตาเวีย รายละเอียดผู้เขียนบรรยายไว้อย่างชัดเจน ต่อมาทางราชการขายให้ขุนสง่าบุริปิตาของผู้เขียน ซึ่งผู้เขียนเกิดที่ตึกหลังนี้และพำนักอาศัยมาถึงปัจจุบัน เรื่องที่ห้า ภาพจำ...ตลาดคุณหญิงอายูยีน หรือตลาดยั้งยีน หรือตลาดป๊อ อยู่ติดสะพานเจริญพาศน์ ผู้เขียนได้เล่าเรื่องผ่านความทรงจำถึงประวัติความเป็นมา บรรยากาศ เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยต่าง ๆ ตลอดจนมหรสพแต่ละชนิดที่เคยแสดงบนวิกในตลาดยั้งยีน

คลองเขตหมู่บ้านสมเด็จพระยา เป็นเรื่องที่หก กล่าวถึงคลองสายต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตหมู่บ้านของสมเด็จพระยาสองพี่น้องตระกูลขุนนาทที่กินอาณาบริเวณตั้งแต่สะพานพุทธจนถึงวัดอนงค์าราม ประกอบด้วยคลองบางเกาะเหนือ บางเกาะใต้ คลองวัดชำแถม คลองหน้าบ้านสมเด็จพระยา คลองสาน คลองบางไส้ไก่ ฯลฯ ปัจจุบันคลองต่าง ๆ ยังคงหลงเหลืออยู่ แม้จะเป็นซากคลองก็ตาม และมีคลองที่หายไป ล้วนถูกทางราชการถมเป็นถนน หรือไม่ก็ถูกประชาชนรื้อถ้ำจนไม่เหลือร่องรอย

เล่าเรื่องชุมชนมอญวัดประดิษฐาราม เป็นเรื่องที่เจ็ด เรื่องนี้ผู้เขียนเขียนจากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่และคำสัมภาษณ์ กล่าวถึงภูมิณามบ้านมอญ ประวัติความเป็นมาของชาวมอญที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เรียกว่าหัวบ้านกลางบ้าน และท้ายบ้านมอญ นอกจากนั้นบอกเล่าถึงวัดประดิษฐารามว่าเป็นศูนย์กลาง บ้านมอญที่มีศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตคนมอญปรากฏ สืบทอด และปรับเปลี่ยนในชุมชนจนมาถึงปัจจุบัน เรื่องที่แปด **รอยอดีตโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยา** กล่าวถึงประวัติสถานที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยาในปัจจุบันที่ได้แลกพื้นที่กับโรงเรียนศึกษานารี มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การตั้งชื่อตลอดจนอาคารสถานที่ต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด รวมทั้งเรื่องเล่าเกี่ยวกับการย้ายศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) จากที่เดิมมาที่ตั้งใหม่จนถึงที่ประดิษฐานในปัจจุบัน

เรื่องที่เก่า **นายหรั่ง เรืองนาม** เป็นเจ้าของคณะระบำโป๊ที่มีชื่อเสียงในอดีต ได้โยกย้ายมาอยู่ฝั่งธนบุรีหลังวัดบุปผาราม ผู้เขียนเล่าถึงประสบการณ์การดูระบำคณะนายหรั่งในเทศกาลงานประจำปีวัดประยุรวงศาวาส ว่ามีวิธีการและขั้นตอนการแสดงอย่างไร ต่อมานายหรั่งได้เปิดวิกการแสดงลิเก ผู้เขียนก็ได้ติดตามไปชมการแสดง **วงเวียนเล็ก** เป็นเรื่องที่สืบทอดวงเวียนใหญ่ เนื่องจากการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า ทำให้เกิดถนนประชาธิปไตยเพื่อความเรียบร้อยในการสัญจรรถยนต์จึงได้สร้างวงเวียนรูปวงกลมไว้ที่หัวถนน ต่อมาก็ได้มีการปรับปรุงสถาปัตยกรรมและได้ย้ายสถานที่ จนรื้อทิ้งเมื่อสร้างสะพานพระปกเกล้า ชื่อวงเวียนเล็กคงเหลืออยู่เป็นนามธรรม

เมื่อกรุงเทพฯ เผชิญภัยทางอากาศ เรื่องที่สืบทอด ขณะที่ผู้เขียนอายุ 6 ขวบ เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นยกพลยึดพื้นที่ประเทศไทย ทำให้ข้าวของแพงไปทุกอย่าง อยู่กันอย่างลำบากยากแค้น โรคหิดระบาดพร้อมกับน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพ ผู้เขียนเล่าถึงบรรยากาศการทิ้งระเบิดของอังกฤษและอเมริกา ตอนนั้นยังเด็กไม่กลัวเห็นเป็นเรื่องสนุก เล่าถึงการบอมบ์ของสถานที่ต่าง ๆ ทางฝั่งพระนคร ทางฝั่งธนเป้าหมายคือ ทางรถไฟสายแม่กลอง ย่านสะพานพุทธยอดฟ้าเป็นอีกเป้าหมายหลักเพราะเป็นจุดเชื่อมต่อสองฝั่งมีความพยายามทิ้งระเบิดอยู่หลายครั้งแต่พลาดเป้า มีเรื่องเล่าว่าเห็นเป็นเงาคนรูปร่างสูงใหญ่เอามือปิดลูกกระเบิด อันหมายถึงปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เรื่องสุดท้าย **สะพานเจริญพาศน์กับหลุมหลบภัย** สะพานเจริญพาศน์สร้างขึ้นเนื่องในวโรกาสที่สิ้นเกล้ารัชกาลที่ 6 เจริญพระชนมายุ 33 พรรษา เป็นสะพานคอนกรีตข้ามคลองบางกอกใหญ่ ราวสะพานเป็นกำแพงทึบ บนราวสะพานเป็นรูปพญานาคสองตัวเลื้อยมาชนกันกลางสะพาน เหตุที่ใช้สัญลักษณ์พญานาคเนื่องจากรัชกาลที่ 6 เสด็จพระราชสมภพในปีมะโรงนักษัตร ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทางราชการได้สร้างหลุมหลบภัยคอนกรีตให้ประชาชน บริเวณข้างสะพานตรงชายน้ำด้านตลาดยังยืนไว้ 1 หลุม บรรจุคนได้ 60 คน เมื่อบ้านเมืองเจริญทางราชการได้ขยายสะพานให้กว้างกว่าเดิมสูงกว่าเดิม ทำให้หลุมหลบภัยถูกทุบทิ้ง

“วัยเก่าเล่าเรื่อง@ฝั่งธนฯ” ทั้ง 12 เรื่อง เป็นเรื่องเล่าทำนองมุขปาฐะ ที่ผ่านการกลั่นกรองมาจากการผ่านพบเป็นประสบการณ์ตรง เรื่องที่ผู้ใหญ่วัยเก่าให้ฟัง การสัมภาษณ์ กอปรกับการค้นคว้าข้อมูลบางส่วน ท่วงทำนองลีลาเหมือนการเล่าเรื่องของผู้ใหญ่ใจดีให้ลูกหลานฟังเล่น มีเกร็ดเล็กผมน้อย ผสมผสานในเรื่องเล่า บางครั้งแสดงทรรศนะ บางช่วงบางตอนก็แฝงอารมณ์ขัน มีข้อสังเกตว่า ข้อความปิดท้ายมักแสดงให้เห็นสัจธรรมของการเปลี่ยนแปลงของสถานที่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของคน อันเป็นการกระตุกเตือนผู้อ่านให้พึงสังวรกับชีวิต

หนังสือเล่มนี้นับเป็นจดหมายเหตุของฝั่งธนบุรี โดยเฉพาะสองฝั่งคลองบางกอกใหญ่ ที่ผู้เขียนมีความทรงจำอันยอดเยี่ยม สามารถพรรณนาถึงรูปทรงอาคารบ้านเรือน อาณาบริเวณ อาชีพ ลูกหลานว่านเครือของเจ้าของบ้านแต่ละหลังได้เป็นอย่างดี ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคลองสายนี้ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าปึกฉีกเกี่ยวกับตระกูลขุนนาง และสถานที่อีกหลายแห่ง ถนนหนทาง สถานศึกษาที่สำคัญ ตลอดจนวัดวาอารามต่าง ๆ เรื่องเล่าดังกล่าวล้วนประโยชน์ต่อผู้สนใจใคร่รู้เกี่ยวกับธนบุรีศึกษา หน่วยงานราชการ สถานศึกษา ที่ต้องการทราบประวัติความเป็นมาของสถานที่ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่ไม่พบข้อมูลในหนังสือหรือเอกสารทางราชการ เพื่อจะได้เข้าใจรากเหง้าอัตลักษณ์ของตน อันอาจจะเป็นการต่อยอดสืบสานอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้วัตถุดิบทางวัฒนธรรมนี้ประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ภาคผลสืบไป

หากใครได้อ่านหนังสือเล่มนี้ จะอ่านเพลิน ด้วยข้อมูล ภาษา วัจนลีลา การเล่าเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ ล่องเรืออักษรย้อนกลับไปในอดีตของสายน้ำย่านฝั่งธนบุรี รับรองว่าท่านจะวางไม่ลง

“เรื่องเล่า” ของ “วัยเก่า” ที่ “ฝั่งธน”